

ACTA LINGUISTICA LITHUANICA

L I (2 0 0 4) , 1 1 5 - 1 2 4

R E C E N Z I O S

Reviews

KNYGA NOBAŽNYSTĖS KRIKŠČIONIŠKOS 1653. FAKSIMILINIS LEIDIMAS. PARENGĖ DAINORA POCIŪTĖ.

Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, MMIV, lxv, 660 p.,
ISBN 9955-9408-0-8

Recenzuojamas leidinys – unikalus dviem aspektais. Pirmiausia, dabar šis mūsų rašto paminklas tampa nesunkiai prieinamas platesniams tyrinėtojų ratui, nes Lietuvos bibliotekose, kaip žinome, yra tik šio svarbaus XVII a. vidurio šaltinio mikrofilmas bei *Knygos nobažnystės krikščioniškos* (toliau: KN) 1684 metais Karaliaučiuje išleistas kontrafakcinis leidimas. Todėl labai džiugu, kad parengėja, atsižvelgdama į tai, jog Švedijoje saugomas *Knygos nobažnystės krikščioniškos* originalas yra vienintelis šiuo metu žinomas jos egzempliorius, 2003 m. minint 350 metų knygos išleidimo sukaktį ėmësi „iniciatyvos parengtį faksimilinį šio veikalo leidimą, kuris būtų parankus ir moksliniams tekstų tyrimui, ir lituanistinių studijų gilinimui universitetuose“ (p. ix).

Antra, šis Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidinys unikalus dar ir tuo, kad knygos leidėjai grįžo (jeigu taip galima sakyti) prie „tradicinės“ senųjų raštų faksimilių leidimo praktikos, palikdami vadinančią foną ir visiškai pagrįstai atsisakę kuri laiką *Baltų lankų* leidyklos propaguoto „modernaus“ princiupo senųjų raštų faksimiles pateikti ne tik be fono, bet dar ir sumažinto formato. Taigi, eidami „tradiciniu“ keliu šio leidinio leidėjai akivaizdžiai įrodė, kad mūsų dienomis išleisti geros kokybės faksimilinį leidinį nėra sunku. Todėl šio KN leidimo parengėjai ir leidėjus norisi ne tik pagirti, bet ir jiems padėkoti, kad, nesivaikydami nežiniai iš kur ir kokiu vėju atpučiamu madu, leisdami šį leidinį jie pirmiausia galvojo apie jo kokybę bei svarbą moksliniams tyrimams, o ne apie komercinius ar kitus kokius dalykus.

Leidinį sudaro *Pratarmė* (p. ix–x) ir, savaimė suprantama, dvi netolygios dalys. Tai žinomas senosios lietuvių literatūros tyrinėtojos Dainoros Pociūtės parašytas atskirai studijai prilygstantis įvadinis straipsnis *Lietuviškosios Bažnyčios knyga* (p. xiii–lxv) ir KN fotografuotinis tekstas (p. 1–660). Jau iš cituotų *Pratarmės* žodžių, nusakančių leidinio parengimo tikslus, ir iš paskesnio teiginio, jog šis leidimas „taps tolesnių kritinių atskirų šio veikalo dalių ir jų šaltinių rengimų ir leidimų pradžia“ (p. x; dar plg. p. xlvi, xlvii), tampa aišku, kodėl šiame leidime nėra detalesnių komentarų. Jų tekstas palaukti.

Su mūsų senaja literatūra mažiau susipažinęs skaitytojas (o tokiai – netgi lituanistų – vis daugiau išleidžia ir kai kurios aukštosios mokyklos), perskaite *Pratarmę* sužinos, kad 1684 metais Karaliaučiuje išleidus KN kontrafakciją, pirmasis šios knygos leidimas labai greitai buvo užmirštas ir apie jį rimčiau pradėta kalbėti tik po to, kai 1958 metais Upsaloje iš Vilniaus krašto kilęs Józefas Trypućko išleido bibliografinį sąvadą *Polonica vetera Upsaliensia*, kuriame (p. 102, 162, 166) buvo pateikta žinių apie Upsalos universiteto bibliotekoje saugomą šį konvoliutą.

Bene pirmasis šia publikacija susidomėjo Juozas Tumelis. Jis, sulyginęs Józefo Trypućkos paskelbtus duomenis su Lietuvos bibliotekose saugomų egzempliorių atitinkamais duomenimis, pastebėjo, kad jie ne visai sutampa. Tada ir émė aiškėti, kad Lietuvoje esamų egzempliorių antraštiname lape esantis įrašas *O dabar antra karta perdrukavota* rodo ne tai, kad pirmuoju leidimu laikytinas 1598 metų Merklio Petkevičiaus *Katekizmas* (toliau: PK) ir yra skirtas ne reformacijos priešininkams klaidinti, bet realybę atitinkantis faktas. Vis dėlto Lietuvoje esančiuose KN kontrafakciniuose egzemplioriuose vienas katalikus klaidinantis įrašas yra – tai leidimo metai, spausdinimo vieta ir leidėjas.

Tiesa, *Pratarmės* pradžioje esantis teiginys, kad „1653 m. Kédainiuose išleista *Knyga nobažnystės krikščioniškos* buvo ryškiausias lietuviškos kalvinistinės literatūros istorinis akcentas, *vainikavęs šimto kalvinistinės spaudos metų Lietuvoje patirtį nuo tada, kai Mikalojus Radvilas¹ Juodasis* savo dvare Brastoje 1553 m. pradėjo nuoseklą spausdintos Lietuvos knygos istoriją“ (kursyvas mano – J. K.) (p. ix), iš karto kelia klausimą, ar toks platus kultūrologinis aspektas, kuris, be jokios abejonės, būtinas nagrinėjant lituanicos dalykus, šiuo atveju neužgožia lituanistinių dalykų?

Įvadinė studija *Lietuviškosios Bažnyčios knyga* pradedama skyreliais „Radvilų Kédainiai“ (p. xiii–xvii) ir „Kédainių mokykla“ (p. xviii–xx). Pirmame pateikiama daugiau su Kédainiais ir jų buvusiais valdytojais susijusių istorinių žinių, o antrame – ne tik apie Kédainių kolegiją, bet ir apie tuo metu Kédainiuose buvusius knygų rinkinius – bibliotekas. Čia studijos autorė pamini kunigaikščio Jonušo Radvilos, Kédainių bažnyčios bibliotekas bei asmeninį Samuelio Tomaševskio knygų rinkinį. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad pateikiami faktai neturėt kelti jokių abejonių. Tačiau, kai prisimени žinomas reformacijos tyrinėtojos Ingės Lukšaitės tvirtinimą, kad iki šiol ne visai „aišku, ar Kédainių bažnyčios ir gimnazijos biblioteka buvo viena ir ta pati biblioteka“ (Lukšaitė 2001:15), tada nejučia pats savęs klausி, kodėl apie šią problemą neužsimenama čia. Neaugi įvadinės studijos autorė turi patikimų duomenų, kad Kédainių bažnyčios ir gimnazijos (arba kolegijos) biblioteka buvo viena ir ta pati. Jeigu taip, tai tada būtų buvę pravartu visus tokiai mintį pagrindžiančius argumentus išsakyti, juoba kad Ingė Lukšaitė to paties straipsnio, kuriuo naujodasi ir Dainora Pociūtė, kitoje vietoje jau rašo apie Kédainių gimnazijos biblioteką, plg. „Kédainių gimnazijos bibliotekos sąrašas ar katalogas nežinomas“ (Lukšaitė 2001: 16).

Savaime suprantama, kad kalbininko žvilgsnis iš karto krypsta į trečią skyrelį „Lietuvių kalbos vartojimas Kédainių viešajame gyvenime“ (p. xx–xxii), tikintis susidaryti pakankamą vaizdą, kokią gi vietą to meto Kédainiuose užémė lietuvių kalba. Bet, perskaičius skyrelį, peršasi išvada, kad jo pavadinimas ne visai atitinka turinį. Mat apsiribota tik lietuvių kalbos vartosenos religiniams reikalams aptarimu. Be to, ir čia pasitaiko tikslintinų teiginių. Pavyzdžiu, skyrelis pradedamas teiginiu: „Nors Lietuvos Reformatų Bažnyčioje nuo jos susikūrimo pradžios buvo naudojama (gal vartojama? – J. K.) lenkų kalba, tapusi ir pagrindine rašomaja Bažnyčios kalba, XVII a. pradžioje reformatų sinodai émési sistemingų priemonių lietuvių kalbos vartosenai išplėsti, nurodydami vykdyti katekizaciją bei laikyti pamaldas ir lietuvių kalba“ (p. xx). Čia iš karto norėtusi sužinoti, kurių metų sinodai émési priemonių lietuvių kalbos vartosenai išplėsti, nes jau ne kartą minėta reformacijos istorijos žinovė Ingė Lukšaitė teigia, kad „XVI a. sinodų protokolai buvo sudeginti“, o iš nuo 1611 metų išlikusių sinodo protokolų „akivaizdu, kad dar kelis dešimtmečius lietuviškų knygų rengimas nebuvo svarbus sinodo rūpestis“ (Lukšaitė 2001:

¹ Ne visai aišku, kodėl Dainora Pociūtė, rodos, visuotinai priimtą šių LDK didikų pavardės formą *Radvila* keičia į *Radvilas*. Citatose paliekama autorės vartojama forma *Radvilas*.

7). Jeigu Dainora Pociūtė, rašydama apie priemones lietuvių kalbos vartosenai išplėsti, turi galvoje 1627 metų generalinį sinodą, kuriame Kristupas Minvydas buvo paskirtas Kėdainių kunigu, tai labai abejotina, ar šis sinodas priskirtinas XVII a. pradžiai.

Tiesa, tarsi norėdama pateisinti skyrelio pavadinimą Dainora Pociūtė, nebūdama tokia tikra kaip Ingė Lukšaitė (2001: 14), spėja, kad Kėdainių mokykloje lietuvių kalba, „kaip papildoma katechetinio aiškinimo kalba [...] galėjo būti vartota“ (p. xxi). Tačiau tokio spėjimo, mano galva, per maža. Čia tikruliai būtų buvę labai pravartu panagriniety, kiek lietuvių kalba buvo reikalinga Kėdainių magistrato valdininkams, juo ba kad tokiam nigrinėjimui prielaidą, atrodo, yra (plg. Lukšaitė 2001: 17).

Tačiau bene daugiausia abejoniu ir įvairių klausimų kelia skyrelis „Bažnytinės Lietuvos DK reformatų lenkiškos literatūros situacija“ (p. xxii–xxvii), kur pačioje pradžioje dar kartą pakartoja, kad KN „išleidimo Kėdainiuose metai – 1653 – netiesiogiai žymėjo jau šimto Lietuvos evangelikų literatūros ir spaudos istorijos metų sukaktį“ (p. xxii). Lenkiška leidinių apžvalga pradedama tvirtinimu, kad jai pradžią yra davusi 1553 metais „Mikalajaus Radvilo Juodojo įkurta pirmoji Lietuvos DK *lotyniška* (!? kursyvas mano – J. K.) spaustuvė...“, o toliau apžvelgiama Mažasis ir Didysis katekizmai, 1559 metų giesmynas, Brastos bei Gdansko Biblijos² bei kiti lenkiški reformatų leidiniai, kurie, be jokios abejonės, svarbūs konfesiniu bei kultūrologiniu požiūriu, bet, mano galva, nedaug ką bendra turi su KN atsiradimu. Atvirkščiai, pirmieji lenkiški kalvinistinės krypties leidiniai daugiau ar mažiau prisidėjo prie lenkų kalbos įsigalėjimo ir iš platesnės vartosenos stumė lietuvių kalbą. Todėl toks palyginti platus lenkiškų leidinių aptarimas kažin ar pateisinamas lituanistiniu požiūriu, nebent šiuo aptarimu autorė būtų siekusi paneigti kai kurių reformatų istorikų norą perdėti išaukštinti jų nuopelnus lietuvių raštijai (plg. Kregždė 1978³) arba dar kartą pabrėžti, kad pačioje savo pradžioje kalvinizmas buvo ne masiū (valstiečių), bet išrinktuju (elito) religija ir į paprastus žmones atsigréžė tik tada, kai jau buvo pralaimėjusi kovą su tuo metu gana pažangiomis jézuitų švietimo idėjomis.

Žinoma, norint pateisinti autorę, galima tvirtinti, kad, apžvelgdama lenkiškas reformatų religines knygas, ji siekė parodyti, kaip vėliau į KN patekė religiniai tekstai buvo kodifikuojami bei unifikuojami. Tokia išvada išplauktų iš šio skyrelio pabaigos. Tačiau tokią išvadą iš dalies paneigia pati autorė, teigdama, kad KN giesmyno santykis su unifikuotais lenkiškais Gdansko leidiniais yra dviprasmiškas (p. xxvii). Ir tą santykį detaliai atskleisti ruošiamasi būsimuose leidiniuose.

Be to, priekabiau panagrinięs šio skyrelio teiginius, tokios lenkiškų reformatų leidinių analizę nepateisina ir tvirtinimas, kad „parengti *Knygos nobažnystės krikščioniškos* tekstai pirmiausia turėjo atspindėti XVII a. pirmojoje pusėje nusistovėjusią ortodoksių sistemą, lietuviškai reprezentuoti po ilgų ginčų ir svarstytmų kodifikuotus Lietuvos ir Lenkijos Reformatų Bažnyčių lenkiškuosius tekstus“ (p. xxvii). Bet tai savaime suprantamas dalykas, kad religinei praktikai leidžiamas leidinis turi atitikti kodifikuotus tekstu. O atsakymo į klausimą, kodėl šio principo KN giesmyno parengėjai nuosekliai nesilaikė, ši lenkiškų leidinių apžvalga taip pat nepateikia.

² Tik nežinia, kodėl lygindama Brastos ir Gdansko Biblijas (p. xxvi–xxvii) Dainora Pociūtė išnašose greta kitos literatūros nenurodo Ginos Kavaliūnaitės disertacijos, kurioje taip pat rašoma apie abi šias Biblijas bei jų vertimo principus (žr. Kavaliūnaitė 2003: 82–89).

³ Šio leidinio Dainora Pociūtė nemini, nors kartoja tame parašytas mintis ne tik apie KN bei jos autorius, bet net ir kai kurias senas klaidas, pvz., apie Kėdainiuose gamintą geros kokybės popierių, paženklintą filigraniniu užrašu *Civitas Caiodunensis*, (žr. Kregždė 1978: 81–95).

Toliau rašydama apie Kėdainių spaustuvę, jos įkūrimą bei leidinius Dainora Pociūtė taip pat nevengia plačių istorinių ekskursų, gerokai peržengdama chronologines ribas. Pavyzdžiui, aptardama kitas reformatų (ir ne tik reformatų) spaustuvės Lietuvos DK teritorijoje, autorė mini nuo 1672 m. Slucke veikusią spaustuvę. Be to, kartais galbūt šiek tiek perdėtas noras išaukštinti su reformatais susijusius dalykus užgožia istorinius faktus. Taip, atrodo, atsitiko teigiant, kad Slucke „pradėjusi veikti spaustuvė buvo *vienintelė* (kursyvas mano – J. K.) tuo metu veikusi Lietuvos DK spaustuvė (šalia Vilniaus Akademijos spaustuvės)“ (p. xxviii–xxix). Kodėl *vienintelė*, jeigu dar veikė ir kita? Nebent Slucko spaustuvė *vienintele* vadinama todėl, kad nespausdino lietuviškų knygų.

Aptardama su KN rengimu bei spausdinimu susijusius istorinius duomenis, autorė remiasi 1653 metų kovo 18 dienos Jonušo Radvilos laišku, kuriame kunigaikštis įtarės, kad spausdinimo „kliūtys buvo dirbtinai sukeltos dėl to, jog kai kurie vietiniai kunigai nenori matyti nurodytos Telegos pavardės“ (p. xxxii). Toliau tekste pacitavusi iš Jonušo Radvilos laiško išverstą sakinį, Dainora Pociūtė 81 išnašoje juos cituoja lenkiškai ir tuoju pat prideda: „Literatūros istoriografijoje, tikriausiai dėl klaidingos šios Radvilo citatos interpretacijos, yra paplitusi atvirkštine [=atvirkštinė] nuomonė, teigianti, kad Radvilas piktinėsis tuo, jog knygoje dėl kunigų išsigalvojimo autoriumi nurodytas *Telega*“ (p. xxxii). Ir po šių žodžių nurodo šaltinius, kuriuose tokia interpretacija pateikiama: Vaclavo Biržiškos *Aleksandryną*, Juozo Tumelio straipsnį „*Knygos nobažnystės krikščioniškos*“ (1653) pirmojo leidimo klausimų, išspausdintą *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimų* 7-ame tome, bei Jurgio Lebedžio *Senąją lietuvių literatūrą*, bet nenurodo (gal neapsižiūrėjusi?) ne kartą minėto neseno Ingės Lukšaitės straipsnio, kuriame kartojama panaši interpretacija⁴, nors šiuo straipsniu Dainora Pociūtė remiasi palyginti dažnai.

Skyrelje „*Knygos autorystė*“ (p. xxxiii–xxxiv) Dainora Pociūtė, remdamasi lenkiška KN „Prakalba į malonujį skaitytoją“ bei kalbininko Antano Jakulio darbais, nurodo, kas kurias šios knygos dalis parengė arba galėjo parengti. Ir po šios vykusių ir reikalingos apžvalgos autorė nieko nedetalizuodama netikėtai pareiškia, kad „XVI–XVII a. buvo susidarę trys rašomosios lietuvių kalbos variantai“ (p. xxxiv). Kadangi iki šiol daugiausia buvo kalbama tik apie Lietuvos DK teritoriją, su lietuvių rašomosios kalbos istorijos ankstyvuoju periodu mažiau susipažinęs skaitytojas iš tokio teiginio gali pasidaryti išvadą, kad tuo metu trys rašomosios kalbos variantai egzistavo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Tokių dviprasmybių nekiltų, jeigu studijos autorė būtų bent kiek šį teiginį detalizavusi arba bent nurodžiusi atitinkamą literatūrą.

Supažindinusi skaitytojus su KN parengėjais – Steponu Jaugeliu Telega (p. xxxiv–xxxvi), Samueliu Tomaševskiu (p. xxxvi–xxxvii), Jonu Božimovskiu (p. xxxvii–xxxviii) bei Samueliu Minvydu (p. xxxviii) – Dainora Pociūtė pereina prie knygos sandaros (p. xxxix–xl) ir svarsto, kiek gi knygų sudaro recenzuojamą konvoliutą. Mat vieni (Dalia Jakulytė, Zigmas Zinkevičius) teigia, kad jų sudaro trys knygos, kiti (Juozas Tumelis, autorės nenurodoma Ingė Lukšaitė (2001: 4) bei su išlygomis ir pati autorė) linkę laikyti keturių knygų rinkiniu. Šiuo atveju remiamasi prielaida, kad religinės knygos pozymį nuo seno lėmė žanrinė specifika. Siekdama šį teiginį

⁴ Plg.: „Kai kurių abejonių dėl Samuelio Tamašausko (kitaip Tomašauskas, Tomaszewski, apie 1605–1650 m.) ir Stepono Jaugelio Telegos indėlio rengiant giesmyną pasėjo Jonušas Radvila 1653 m. kovo 18 laiške seniūnui Laurynui Kochanskiui, pastebėjės, kad Telegos autorystė esanti kunigų išmislas“ (Lukšaitė 2001: 19).

pagrįsti Dainora Pociūtė rašo: „Kaip hebraiškas Biblijos pavadinimas žymėjo „knygas“, taip ir Martyno Mažvydo *Katekizmas*, kuriame buvo spausdintas ne tik katekizmas, bet ir giesmynėlis bei elementorius (neskaitant dedikacijų ir prakalbų, daugelį to meto knygų lydinčių) buvo pavadintas ne viena (nors ir turėjusią ištisinę paginaciją) „knyga“, bet „knygelėmis“. Tokių pavyzdžių būta ir kitomis kalbomis spausdintoj literatūroj“ (p. xl). Pirmausia, kažin ar autorei buvo būtina iš šešiolikto ir septyniolikto amžiaus keltis į tokius tolimus laikus ir kraštus, juoba kad nei hebraiško Senojo Testamento (kurio, beje, ir laikosi protestantai, žr. Rubšys 1995: 1, 26) pavadinimo *Tanak*, nei jo reikšmės autorė nepateikia. Antra, aiškindama Martyno Mažvydo žodžio *knygelės* (dgsk. vard.) reikšmę, Dainora Pociūtė pamiršo skaitytojams priminti, kad šio vedinio reikšme yra domėjėsis ukrainiečių kalbininkas Anatolijus Nepokupnas. Jo duomenimis, Martyno Mažvydo *knygelės* „reiškia ne „knygelė“ ar „ši knyga“, kaip tradiciškai teigiamą lietuvių kalbos tyrinėjimuose, o „vadovėlis““ (Nepokupnas 1994: 75, 76). Be to, nagrinėjant Martyno Mažvydo vartojamo vedinio *knygelės* reikšmę, tikriausiai nederėtų užmiršti ir pamatinio žodžio *knyga* formos Mažosios Lietuvos XVII a. raštuose. Kadangi XVII a. rankraštiniuose žodynuose vokiško žodžio *Buch* lietuviškas atitikmuo yra *knygos* (dgsk. vard.) (pl. žr. *Lexicon Lithuanicum* 1987: 106–107; *Clavis Germanico-Lithuana* 1997: 1, 408), rodos, galima įtarti, jog vedinys *knygeles* gali būti daugiskaitinės formos *knygos* priesaginis vedinys.

Kadangi Dainoros Pociūtės pateiktus argumentus galima įvairiai traktuoti, todėl, nesileidžiant į smulkmenas, šiuo atveju parankiausia būtų laikytis tikslaus bibliografinio požiūrio ir kalbėti apie tris knygas, turinčias ne tik atskirą paginaciją, bet ir atskirus kladų atitaisymus. Šio požiūrio, aptardama atskiras KN dalis, laikosi ir pati autorė (p. xl–xlv).

KN giesmyno pristatymas (p. xl–xlii) pradedamas tvirtinimu, kad Jame „pateikta 100 psalmių vertimų tekstu ir 158 giesmės (147 iš jų įvairiose pagrindinėse giesmyno dalyse ir 11 giesmyno priede „Giesmes Pridotka““ (p. xl). Bet, matyt, apsižiūrėjusi, kad šio teiginio pirmoji pusė gali klaidinti skaitytoją (prisiminus p. xxix cituojamus Samuelio Chylińskio žodžius, jog šiame giesmyne yra „tik 78 Dovydo psalmės, poetiškai išverstos iš lenkų kalbos“), autorė tuojuo pat patikslina, kad šiame giesmyne iš tikrujų spausdinamos tik 78 psalmės, iš kurių 22 pateiktos dviej vertimo variantais. Ir beveik iškart po šio patikslinimo visai pagrįstai paneigiamas ir Vaclovo Biržiškos tvirtinimas esą KN giesmynas „kartu su kitaais 1653 m. Kėdainių spaustuvės leidiniais nebuvo kokia naujai paruošta ir parašyta knyga, bet tik antras, padidintas ir kiek ištaisytas ir papildytas 1598 m. katekizmo leidimas, tiktai be lenkiškojo teksto“ (Biržiška 1990: 1, 289).

Viskas, ką šiame skyrelyje rašo autorė, yra teisinga. Tačiau būtų buvę dar įtikinamiau, jeigu čia arba skyrelyje „KN santykis su Merkeliu Petkevičiaus *Katekizmu*“ (p. xlv–xlvi) Dainora Pociūtė būtų pateikusi daugiau statistinių duomenų. Mat, turint omenyje, kad PK išspaudinta 40 psalmių vertimų ir 41 psalminis tekstas (t. y. 128 psalmė PK pateikta dviej vertimo variantais) ir kad iš jų 8 psalmių (t. y. 26, 46, 67, 80, 82, 109, 117, 122) KN giesmyne buvo atsisakyta, gausime, kad, rengiant spaudai KN giesmyną, pirmą kartą į lietuvių kalbą buvo išverstos 46 psalmės (t. y. 78 KN psalmės – 32 PK psalmės = 46 naujai išverstos psalmės).

Dar akivaizdžiau Dainoros Pociūtės mintis paremia KN giesmyno giesmių skaičius. Kadangi PK buvo išspausdinta tik šiek tiek per 50 giesmių, tampa aišku, kad KN laikytı PK pakartotu leidimu nėra jokio pagrindo.

Ta pačia proga dar norėtusi atkreipti Dainoros Pociūtės dėmesį, kad, rengdama spaudai ne vieną sykį žadėtus kritinius KN dalių leidimus, ji pabandytu paauskinti, kodėl 22 KN giesmyno

psalmės (t. y. 1, 3, 23, 25, 27, 28, 30, 32, 51, 68, 86, 91, 103, 113, 118 (KN, rodos, klaidingai pažymėta cviii), 121, 127, 128, 130, 134, 142, 146) pateiktos dviem vertimo variantais. Ar kartais tokiam pateikimui neturėjo įtakos PK? Mat tik paviršutiniškai palyginus tekstus aiškėja, kad iš šiu 22 KN dviem vertimo variantais pateiktų psalmių net 17 (t. y. 1, 3, 23, 27, 28, 32, 51, 86, 91, 103, 121, 127, 128, 130, 134, 142, 146) vienas vertimo variantas yra artimesnis PK tekstui. Likusiuju 5 psalmių (t. y. 25, 30, 68, 113, 118), turinčių KN giesmyne du vertimo variantus, PK nėra. Gal narpliojant šiuos klausimus pavyks išsiaiškinti, kodėl KN giesmyno rengėjai atsisakė 6 PK psalmių (t. y. 26, 46, 67, 80, 82, 109, 117, 122)?

Supažindindama skaitytojus su KN postile *Suma...*, Dainora Pociūtė, remdamasi daugiausia provizoriškais Antano Jakulio tyrinėjimais, atkreipia skaitytojų dėmesį, kad lietuviško kėdainiškio varianto ir lenkiškojo Grzegorzo iš Žarnowieco Postilės tekstai nėra adekvatūs ir laukia tyrinėtojų. Dabar lietuvių literatūros istoriografijoje įsitvirtinus nuomonė, kad KN *Suma* yra Grzegorzo iš Žarnowieco Postilės vertimas, paremta lenkiškos KN „Prakalbos į malonujį skaitytoją“ žiniomis ir, žinoma, nėra tikslis.

Taip pat belieka pagirti autorę, kad ji palyginti nedideliame skyrelyje „Kontrafackinis 1684 m. *Knygos nobažnystės krikščioniškos leidimas*“ (p. xlvi–lii), pasinaudojusi daugiausia dabar ne visiems skaitytojams lengvai prieinamais Juozo Tumelio darbais, ne tik juos patikslina, bet pakankamai aiškiai nurodo, kuo antrasis – kontrafackinis – KN leidimas skiriasi nuo pirmojo. Taip pat atkreipia būsimų skaitytojų dėmesį, kad į kontrafackinį leidimą pateko ne pirmojo KN leidimo katekizmo tekstas, bet buvo remtasi 1680 metais Karaliaučiuje atskiru leidimu išėjusiui šiek tiek išplėstu katekizmo tekstu.

Aprašydama vienintelį šiuo metu žinomą KN egzempliorių, Dainora Pociūtė gana detaliai aptaria Upsalos egzemplioriuje esančius lotyniškus ir lenkiškus įrašus, pateikia jų vertimus. Iš jų sužinome, kad vienas šios knygos autoriu – Samuelis Minvydas – 1656 metų kovo 27 dieną ši KN egzempliorių padovanojo Žiupronių bažnyčios kunigui Pauliui Gnatovskiui. Kartu čia norisi atkreipti tiek autorės, tiek ir skaitytojų dėmesį, kad pirmo (lotyniško) Pauliaus Gnatovskio įrašo vertime yra įsibrovusi klaida ir vietoj ...*garbiojo Minvydo Stanislovo dovana* turėtų būti *garbiojo Minvydo Samuelio dovana* (p. lvi, 2 eilutė iš viršaus).

Antras svarbus dalykas, kad nagrinėdama įrašus autorė kartu supažindina skaitytojus ir su šios knygos Švedijoje buvusio savininko Johano Gabrieliaus Sparwenfeldo gana spalvinga asmenybe (p. lvi–lvii).

Visi, kurie domisi senosios lietuviškos knygos istorija, su įdomumu perskaitys Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekoje šiuo metu saugomo KN pirmojo leidimo maldyno fragmento kelią į šią biblioteką (p. lviii–lix).

Recenzuojamo leidinio straipsnis baigiamas dviem skyreliais, kuriuose pateikiama KN prieriaus vandenzenklių tyrinėjimo istorijos (p. lix–lxviii) apžvalga ir Upsalos egzemplioriaus įrišimo aprašymas. Iš pirmojo sužinome, kad KN pirmajam leidimui panaudotas dvieluose Vilniaus popieriaus malūnuose pagamintas popierius (p. lxii), o iš antrojo, kad Upsalos egzempliorius į Švediją pateko neįrištas, nes jam įrišti švedų diplomatas ir kolekcionierius Gabrielius Sparwenfeldas panaudojo vadinamąjį „olandišką“ popierių, pagamintą prancūzo Iuiledary Bauvais (p. lxiv–lxv).

Užvertus ne tik įvado, bet ir viso recenzuojamo leidinio paskutinį puslapį, norisi dar kartą pasidžiaugti, kad Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas išleido labai reikalingą ir kokybišką leidinį. O knygos parengėją Dainorą Pociūtę norisi paprašyti per daug neuždelsti rengiant

kritinius atskirų KN dalių leidimus, nors tai be galo sunkus ir kruopščius darbas. Čia išsakytomis, kartais galbūt ir perdėm subjektyiomis, pastabomis pirmiausia norėta atkreipti parengėjos dėmesį, ką būsimuose kritiniuose leidimuose derėtų patikslinti, ką panagrinėti plačiau. Ir jeigu šios pastabos bus bent kiek naudingos, vadinas, jų autorius savo tikslą bus pasiekęs.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

BIRŽIŠKA, V. 1990: *Aleksandrynas* 1, Vilnius: Sietynas.

Clavis Germanico-Lithuana 1997. Rankraštinis XVII amžiaus vokiečių–lietuvių kalbų žodynas. I dalis: A–E, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

KAVALIŪNAITĖ, G. 2003: *Samuelio Boguslavo Chylińskio Naujojo Testamento vertimo santykis su originalais*. Daktaro disertacija, Vilnius.

KREGŽDÉ, J. 1978: *Lietuvos reformatų raštija*, Chicago: Devenių kultūrinio fondo leidinys.

Lexicon Lithuanicum 1987. Rankraštinis XVII a. vokiečių–lietuvių kalbų žodynas, Vilnius: Mokslas.

LUKŠAITĖ, I. 1999: *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje*, Vilnius: Baltos lankos.

LUKŠAITĖ, I. 2001: Knigos nobažnystės (1653) parengimo kultūrinė aplinka. *Kniga nobažnystės krikščioniškos (1653)*, XVII a. Lietuvos kultūros paminklas, Kėdainiai: Kėdainių krašto muziejus, 4–29.

NEPOKUPNAS, A. 1994: M. Mažvydo „Katekizmo“ – bylojančio vadovėlio (knygelių) vaizdas istorijos ir kultūros kontekste. *Protestantizmas Lietuvoje: istorija ir dabartis*, Vilnius: Apyaušris, 70–77.

RUBŠYS, A. 1995: *Raktas į Senajį Testamentą* 1, Vilnius: Katalikų pasaulis.

Juozas Karaciejus

Gauta 2004 12 12

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5, 10308 Vilnius, Lietuva

BERTHOLD FORSSMAN LETTISCHE GRAMMATIK

Dettelbach: J. H. Röll, 2001, 418 p., ISBN 3-89754-194-7

(Münchener Studien zur Sprachwissenschaft, Beiheft 20)

Bertholdo Forssmano *Latvių kalbos gramatika*, kaip nurodoma jos „Pratarmėje“, skiriama ne tik indoeuropeistams ir baltistams, bet ir slavistams bei kitiems kalbininkams, kurie domisi tiek dabartine latvių rašomaja kalba, tiek šios kalbos istorine gramatika. Nepaisant vėlyvo paliudijimo rašto šaltiniuose, baltų kalbos dėl savo fonetikos ir gerai išsilaičiusios fleksinės sistemos yra laikomos labai archajiškomis. Gramatikos autorius taip pat nurodo, kad 1923 m. išleista Janio Endzelyno *Latvių kalbos gramatika* buvo ir tebéra nepamainomas pavyzdinis vadovėlis, tačiau pradedančiam mokytis latvių kalbos jis yra per daug išsamus, praktiškai sunkiai vartojuamas ir neturi sąsajų su dabartine latvių literatūrine kalba. Todėl recenzuojamoji B. Forssmano gramatika yra lyg tiltas tarp dabartinės latvių literatūrinės kalbos ir jos istorinio traktavimo, o pateikiami sinchroniniai skyriai besidominčiam latvių kalba gali būti kaip pradžiamokslis. Gramatikos autorius pabrėžia ir tai, jog mokėti lietuvių kalbą indoeuropeistams yra būtina, todėl diachroniniuose skyriuose kontrastiškai yra panaudojama lietuvių kalbos medžiaga, bet,